

Cenzura

Činnost nakladatelství a vydávání časopisecké produkce byly po únoru 1948 ztíženy tvrdou cenzurou, která dovršila předcházející regulativní tendence a projevovala se v nejrůznějších formách. Ať již na sebe brala podobu stranické kontroly tisku, povolovacích komisí, edičních a redakčních rad, vytvářejících jakési první síto pro posouzení rukopisu a kombinujících zřetel odborný s hlediskem ideově politickým, či institucionalizované předběžné cenzury, vždy porušovala svobodu slova, tisku, uměleckého projevu a vědeckého bádání. Klasické pojetí občanských práv a svobod, zakotvené v českém právním řádu od šedesátých let 19. století, bylo oslabeno v letech protektorátu i v poválečném období a komunistický režim je nepotřeboval. Hodnotil je z tzv. třídních pozic a razil pro ně pejorativní označení „buržoazní svobody“. Vše, co odporovalo momentálnímu (ovšem často vágnímu a proměnlivému) zájmu socialismu, bylo přinejmenším podezřelé, ne-li dokonce zpochybňující a ohrožující stávající politické uspořádání. Systém zákazů a příkazů, který prostoupil celý veřejný život a zvláště postihl uměleckou a vědeckou činnost, svědčil zároveň o vnitřní nejistotě politické moci, obávající se opravdu svobodných projevů a vynucující si loajalitu i prostřednictvím represí. V takové atmosféře, byť se postupem doby přece jen rozšiřoval prostor pro svobodnější vyjadřování, cenzuru umocňovala autocenzura, neboť každý autor, usiloval-li o publikování svých prací, bral vědomě i podvědomě ohledy na existenci mantinelů, které nebylo radno překročit. Tyto základní souřadnice spoluurčovaly a zároveň deformovaly ráz kulturního dění téměř po celé čtyřicetileté období komunistické vlády.

■ Zřízení institucionalizované formy cenzury

Ihned po únorovém vítězství si komunistické vedení uvědomilo, že musí upevnit své pozice a získat rozhodující vliv na utváření veřejného mínění. K tomu bylo zapotřebí ovládnout tiskárny i nakladatelství a prosadit přísný dohled nad vydáváním periodických i neperiodických publikací. Dosavadní spíše nepřímé cenzurní praktiky, uplatňované v poválečném třetíletí, rychle získávaly legální charakter.

V přechodném období od února 1948 do dubna 1953, tedy do vzniku ústřední instituce kontrolující veškerá masmédia, měla cenzura v Československu podobu stranického řízení tisku, kultury a osvěty, rozptýleného do různých organizací a užívajícího různých metod. Šlo o bezprostřední policejní a mocenské zásahy (vynucené zastavování periodik, pronásledování odpůrců režimu), politické ovlivňování činnosti jednotlivých institucí, řízení redakcí tzv. po stranické linii (tj. prostřednictvím prověřených členů strany, instruovaných nadřízenými orgány KSČ) a také o urychlené přijímání vyhlášek i zákonů, omezujících svobodu slova a tisku. Spolu s tím byl pozvolna budován nový systém, jehož smyslem bylo dostat kulturní oblast plně pod kontrolu komunistického ústředí.

Důvěrné!

SEZNAM Č. 2

Není-li u jména autora uveden název spisu, vyřadíte všechny jeho spisy!

Knihy, vyřazené podle tohoto seznamu (č. 2), zašle každá knihovna na adresu sběrné knihovny, kterou jí určí její přímo nadřízený orgán.

Tyto knihy nezasílejte Ústavu dějin KSČ!

Příprava knih k odeslání:

Na obálku nebo přední desku knihy napište taková pořadová čísla, jaké má autor nebo spis v seznamu č. 2. Číslo uveďte zřetelně křídou nebo měkkou tužkou!

Do zásilky vložte seznam knih, v němž budou uvedena příslušná pořadová čísla podle seznamu č. 2!

Opis tohoto seznamu ponechte jako úřední doklad pro odpis vyřazených knih!

Pečlivým provedením tohoto pokynu usnadníte práci při evidenci a třídění knih!

A

1. ABRAMOVIČ R.
2. ADAMEK E., viz ČERVINKA Vincenc
3. ADAMHEIT Theodor
4. ADLER Friedrich
5. ADLER Georg
6. ADLER Max
7. ADLER Viktor
8. AGABEKOV Grigorij
9. AKSELROD, viz AXELROD
10. ATTLEE, CLEMENT Richard
11. AUER Ignatz
12. AURIOL Vincent
13. AXELROD Alexandr P.

B

14. BAKUNIN Michal
15. BAX Belfort
16. BAUER Otto

17. BECHYNĚ Rudolf

18. BENES Eduard
19. BERGER Oldřich
20. BERNSTEIN Ed.
21. BEWIN E.
22. BLÁHA Silvestr
23. BLANC Luis
24. BLUM Léon
25. BORCHARDT Julien
26. BORSKÝ Lev
27. BRACKÉ Alexandr (František)
28. BRANDLER Heinrich
29. BRANTING Hjalmar
30. BROUCKÈRE Luis de

C

31. CASSOU Jean
32. COUDENHOVE Calergi
33. CUNOW Heinrich

Pokud jde o cenzuru knih, až do léta 1948 se odehrávala v mezích předúnorového režimu kulturní regulace, vykonávané publikačním odborem ministerstva informací pod vedením Františka Halase a Bohumila Nováka. K obratu zde – podobně jako v celé kulturní politice – došlo na podzim 1948. V září 1948 vedení KSČ zřídilo *Kulturní radu* s úkolem „projednávat všechny zásadní otázky v oboru ideologie a kultury“. Praktický dohled vykonávala v tomto směru jednotlivá kulturněpropagační oddělení KSČ od ústředí až po okresy. Na přelomu září a října ovládli po dohodě s ministrem informací Kopeckým dosavadní orgány knižní cenzury představitelé Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, resp. *Lektorské rady* ÚV KSČ (roku 1951 byla nahrazena vydavatelským odborem ústředního „kulturpropu“). Cílem nové garnitury,

Charakteristika
závadných typů
literatury v úvodu
k cenzurnímu
seznamu Hlavní
správy tiskového
dohledu, 1953

Braková literatura :	Literatura líšící barvitými efekty různé děje s cílem upoutat pozornost čtenářovu k bezvýznamným věcem nebo věcem postrádajícím jakoukoliv výchovnou tendenci, nebo právě naopak jsoucím s výchovnými tendencemi v příkrém rozporu. Patří sem zejména knihy s náměty detektivními, cowboyskými, jakož i všechny knihy bez literární hodnoty díla.
Zastaralá literatura :	Veškeré spisy, v nichž líčeny jsou děje dávno již dobou překonané, pokud z nich nevychází žádné poučení pro dnešní dobu, a nemají ceny ani jako dokumenty doby v níž byly psány.
Pornografická literatura:	Literatura mravně zvrhlá, kdež líčení přechuje v míře nemorálnosti naturalismus.
Rasistická literatura:	Literatura propagující, nebo schvalující rasovou nadřazenost a méněcennost některých lidí, podle původu, barvy pleti, náboženského vyznání, národnosti a pod.
Kolonialistická literatura:	Literatura propagující a schvalující útlak hospodářsky a politicky méně vyvinutých národů a zabíhající často až do rasismu.
Existenciálníismus:	Literatura naprosto úpadková a mravně zvrhlá, která líčí člověka pouze podle jeho pudů a nepřihlízející k jeho hodnotě duševní.

v jejímž čele stál Pavel Reiman, byla přísná ideologická cenzura literární, vědecké i popularizační knižní produkce. Při zátahu na tituly připravované v tiskárnách a nakladatelstvích k vydání byla zastavena výroba více než 250 knih (mj. Nadeauových Dějin surrealismu nebo sborníku z nedávné konference mladých spisovatelů na Dobříši). Ze stejného hlediska byly prověřeny i ediční plány nakladatelství na rok 1949. Také další opatření Reimanovy komise již předjímala nový nakladatelský zákon, přijatý až na jaře následujícího roku, zvláště plánovanou likvidaci soukromých nakladatelství a také ustavení nové ústřední instituce pro plánování, řízení a kontrolu knižního trhu. Po přijetí zákona byla pro tyto úkoly v červnu 1949 ustavena *Národní ediční rada česká* (NERČ), do níž byla transformována i dosavadní Reimanova komise. Zásadní vliv kulturněpolitických orgánů KSČ na literární cenzuru tak zůstal zachován.

Ve slovenské části republiky byla obdobně zřízena Národní ediční rada slovenská, v roce 1950 byly pak obě rady zastrěšeny Ústřední ediční radou, jejíž funkce byla především reprezentativní. Předsdkyní NERČ se stala Marie Majerová, organizační zázemí radě poskytovalo ministerstvo informací (v čele publikačního odboru stál v letech 1950–52 Ivan Olbracht, pod jeho vedením ale ediční činnost fakticky řídil Jiří Taufer, který na čas vykonával také funkci náměstka ministra informací pro věci tiskové a publikační.

Jednotlivé agendy, spojené s řízením knižního trhu, vykonávaly specializované komise NERČ, kterých bylo zřízeno téměř dvacet. Cenzuru knižních publikací rutinně prováděla tzv. povolovací komise NERČ. Posuzovala všechny nakladatelské plány a doporučovala předsednictvu rady schvalování jednotlivých edičních záměrů. Opírala se přitom jak o názory členů komise, tak o výsledky lektorského řízení, na němž se podíleli „spolehliví“ pracovníci jednotlivých nakladatelství i lektori ministerstva informací. Protože výběr a kontrolu textů podle ideologických a kulturních kritérií budovatelského období zajišťovala v této době z větší části již sama „znárodněná“ nakladatelství, bezprostřední zákazy rozpracovaných knižních titulů nebyly od konce roku 1949 časté. Jako nejspornější se v letech 1949–51 jevila otázka reedic děl moderních klasiků, autorů posledního půlstoletí. Zde radikální Reimanovo křídlo v NERČ prosazovalo, byť jen s částečným úspěchem, krajně selektivní postoje. Do nové budovatelské kultury neměla být podle něj vpuštěna nejen díla spisovatelů konzervativní a liberální orientace, ale ani těch básníků, prozaiků a kritiků blízkých socialistickému hnutí a obecně levici, kteří se svými občanskými aktivitami kdykoli v minulosti postavili proti stalinismu nebo jejichž tvorba nesla příliš výrazné stopy modernistických poetik (problematizováno nebo zdržováno bylo například vydávání děl Josefa Čapka, Viktora Dyka, Josefa Hory, F. X. Šaldy aj.).

Souběžně s posuzováním nových publikací rozhodovala Národní ediční rada česká od poloviny roku 1949 také o osudu knih, které byly po nabytí účinnosti

nového zákona zajištěny ve skladech likvidovaných soukromých nakladatelství a knihkupectví. Celkem šlo o dvě tisícovky knižních titulů (v různém počtu výtisků). Na základě doporučení tzv. likvidační komise NERČ skončila většina z těchto knih ve stoupě (v oblasti krásné literatury, humanitních a společenských věd šly do stoupy téměř dvě třetiny titulů). Ke zničení byly takto určeny zejména knihy populární beletrie (tzv. braková literatura), publikace autorů, které komunistický režim vnímal jako své oponenty a nepřátele (např. Václav Černý), díla předních autorů evropského existencialismu a modernismu (Camusův Cizinec, Eliotova Pustá země) a další publikace z hlediska stalinismu obtížně ideologicky přijatelné. Jiná část zabavené literatury, zejména odborné, byla uvolněna pro prodej v antikvariátech. Jen asi 15 % ze zabavených knih se dostalo do běžného knihkupeckého prodeje. V oblasti knihkupecké a nakladatelské byla tato likvidační akce uzavřena do roku 1952. Delší dobu si vyžádala analogická „očista“ fondů veřejných knihoven, kde došlo k podobně tvrdým cenzurním zásahům, znamenajícím dramatické zúžení oborového, žánrového a názorového spektra dostupné literatury.

Od února 1948 až do konce roku 1949 mělo vyřazování knih z knihoven v podstatě živelnou povahu, tehdejší cenzurní praxi lze označit jako rozptýlenou. Nebyla totiž jednotně organizována a podněty ke stahování konkrétních titulů přicházely z více stran (zejména z Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ a z ministerstev informací a školství). Přibližně od poloviny roku 1950 zesílily snahy o centralizaci a formalizaci cenzury knihoven. Z podnětu ministerstva informací sestavili pracovníci Masarykova lidovévýchovného ústavu *Seznam nacistické, protistátní, protisovětské a jiné brakové literatury*, jenž byl prvním cenzurním indexem, distribuovaným v celostátním měřítku. Vedle politických a náboženských spisů tento seznam zahrnoval zejména díla autorů populární beletrie (Vlasty Buriana, Bohumila Boušky, Jaromíry Hüttlové, Vlasty Javořické aj.), dále osob obviněných z kolaborace (Felixe Cámary, Františka Zavřela, A. J. Kožíška aj.) či spisovatelů, kteří po únoru 1948 emigrovali (Jana Čepa, Františka Kovárny, Heleny Koželuhové, Františka Listopada, Zdeňka Němečka aj.). Na tento cenzurní index posléze navazovaly další seznamy zakázaných knih, jež vznikaly v průběhu dalších dvou let v Ústřední lidové knihovně a v Ústavu dějin KSČ (ty byly zaměřeny jednak na publikace tzv. trockistické a protisovětské, jednak na legionářskou literaturu a knihy údajných pravicových sociálních demokratů, T. G. Masaryka, Edvarda Beneše, M. R. Štefánika ad.). Knihovníci na základě těchto seznamů knihy vyřazovali z přístupných fondů, po jednom exempláři posílali do Ústavu dějin KSČ či dalších vybraných knihoven, většina však byla ničena.

Definitivní krok ke sjednocení cenzurní praxe a spojení jejích dílčích agend na půdě jediného státního úřadu představovalo založení *Hlavní správy tiskového dohledu* (HSTD), konstituované jako obdoba sovětského Glavlitu. První pokus o založení takovéto cenzurní instituce proběhl již v lednu 1950, avšak

tento projekt se ještě neuskutečnil. Teprve v dubnu roku 1953 přijal politický sekretariát KSČ rozhodnutí, na jehož základě pak předsednictvo vlády vydalo tajné nepublikované usnesení č. 17/1953, jímž byla HSTD ustavena. V Československu tak zahájila působení institucionalizovaná předběžná cenzura, která od září 1953 působila v rámci ministerstva vnitra.

Pro potřeby HSTD vznikl v roce 1953 také nejobsáhlejší cenzurní index pro veřejné knihovny. Obsáhl přibližně 7 500 titulů, přičemž kromě výše zmíněných kategorií bra-kové, fašistické a politicky závadné literatury zahrnul i početnou skupinu beletristických a filozofických děl tzv. existencialistické a formalistické orientace. (Seznam byl poté zásadněji revidován až počátkem šedesátých let.)

V definitivním statutu Hlavní správy tiskového dohledu, vydaném tajným rozkazem ministra vnitra č. 107 dne 16. června 1955, byly úkoly cenzury zpřesněny, nadále ale připouštěly „zajišťování dalších úkolů stanovených stranou a vládou“. Tím ovšem vznikala i na tomto úseku jistá dvojkolejnost, neboť do cenzurní činnosti podřízené vnitru mohly nadále zasahovat stranické orgány, případně politicky vlivné osoby. Při výkladu cenzurních pokynů proto docházelo k značné svévoli politických funkcionářů i zaměstnanců stranického aparátu. Stanoviska pracovníků komunistického aparátu přitom bývala zpravidla mírnější než dogmatické postoje profesionálních cenzorů z ministerstva vnitra.

Rozdílné názory na míru „škodlivosti“ schvalovaných publikací vyplývaly z prozatímního i definitivního statutu HSTD. Oba materiály operovaly s blíže nespecifikovaným pojmem „obecný zájem“. Od počátku přitom platila zásada, že „nelze připustit rozšiřování věcí, údajů a zpráv a případně i skrytých útoků, které škodí našemu státu a naší straně“. Cenzoři byli instruováni, že musí zabránit šíření údajů, obsahujících „státní, hospodářské a služební tajemství“, a dále skutečností, které jsou „lživé“, a tudíž „škodlivé lidovědemokratické republice“. Zároveň měli dbát na dodržování plánovaných nákladů i rozsahů schvalovaných tiskovin. Konečný verdikt ovšem závisel na subjektivním názoru i znalostech a schopnostech konkrétních úředníků, takže se stávalo, že touž věc jeden pracovník schválil, zatímco druhý ji nepovolil. Směrnice o obecném zájmu však zůstala v platnosti i po roce 1958.

Podobné nesrovnalosti se objevovaly též na úseku umění a osvěty, kde statut mimo jiné určoval, aby ze sítě knihoven a antikvariátů byla nadále „vyřazována škodlivá literatura“.

■ Cenzurní praxe

Na počátku činnosti kladl cenzurní úřad důraz na kontrolu periodik, jejichž šéfredaktoři museli referentům v předstihu předkládat materiály chystané ke zveřejnění. Vytisknuty pak mohly být pouze časopisy a příspěvky označené služebním číslem příslušného cenzora. Pro úsek knižních publikací stanovila HSTD trojí cenzurní síť: kontrola se prováděla nejprve při schvalování rukopisu do sazby, poté ve stadiu poslední stránkové korektury a nakonec jí musel projít signální výtisk. I tato procedura, kromě výrobních lhůt v tiskárnách, produkci knih neobyčejně zpomalovala.

První zásah HSTD proti krásné literatuře, zaznamenaný v Denních zprávách náčelníka a nesoucí datum 10. prosince 1953, se paradoxně týkal díla uznávaného socialistického realisty a komunisty Petra Jilemnického *Kus cukru*, tehdy na pokračování čteného v ostravském rozhlasovém studiu. Cenzorům se zdály nevhodné právě zmínky o ceně cukru, která se v porovnání se soudobou situací zdála „provokativně“ nízká. Vznegli dotaz, jak postupovat při „nevhodných citacích“ z děl klasiků marxismu-leninismu a pokrokových tvůrců. Odpověď dal ministr vnitra Barák vlastnoručním přípiskem: „Nevhodné pasáže vyškrtnout!“, čímž stanovil precedens pro další podobné případy.

Při vlastním posuzování knih se prosadila praxe, která do jisté míry vyhovovala nakladatelství i cenzurnímu úřadu. Pokud nebyl text přímo zakázán, dělaly menší úpravy na příkaz cenzorů redakce nakladatelství samy a pouze v případě větších zásahů si zvaly autory. Jen výjimečně, na rozdíl od periodického tisku, se svolávaly porady za účasti zástupců nakladatelství, HSTD a aparátu ÚV KSČ. Obecně platilo, že se pozornost cenzorů od počátku soustředila více na poezii, v které nacházeli nejružnější jinotaje (zásahů se dočkaly kupř. básně Jana Skácela, Miroslava Holuba, ale i zemřelých Karla Tomana a Eduarda Basse), než na prózu. Celkový souhrn zásahů za období let 1948–58 však pro nedostatek pramenů není možné zjistit.

V rámci politického uvolnění roku 1956 se předsednictvo Svazu československých spisovatelů pokusilo protestovat proti cenzurním zákrokům a v lednu roku 1957 sestavilo zprávu o administrativních zásazích do svazového tisku. Text dokumentu kritizoval nesystematickou práci cenzurních úředníků a požadoval větší odpovědnost pro šéfredaktory; součástí zprávy byl i návrh, aby HSTD nadále střežila pouze otázky státního a vojenského tajemství a „věci veřejného zájmu“ posuzovali „podle pokynů strany“ šéfredaktoři. Pokus o vymanění literárních otázek z přímé kompetence cenzury se ale nezdařil, byť kontrola byla přece jen mírnější a cenzori shovívavější, takže propustili i několik politicky ožehavých titulů. Ministerstvo vnitra však vytušilo nebezpečí a k udržení svých pravomocí využilo i maďarských událostí a dalšího dramatického dění na mezinárodní scéně.

V roce 1956 například nesmělo nakladatelství Melantrich vydat román Antuna Bonifačiče *Krev matky země* pro údajné lascivní scény; vzhledem k maďarským událostem byla pozastavena distribuce knihy Karla Ptáčníka *Od Dunaje* na dvě strany. V listopadu 1957 se konala porada nad rukopisem novely Josefa Škvoreckého *Konec nylonového věku*; po kontroverzní diskusi a marných protestech zástupců nakladatelství Československý spisovatel bylo vydání odloženo na neurčito. V únoru 1958 postihl nastupující zostřený kurz část básnické sbírky *Protěž* Jany Štroblové, podle posudku HSTD „dcerky z lepší rodiny, která se cítí ukřivděná ve svém životním a společenském postavení“.

Obdobná kritéria jako u původní domácí literatury se uplatňovala též při soukromém dovozu knih. Zásilky byly v rozporu se zákonem otevírány a nežádoucí publikace zabavovány. Tuto poštovní cenzuru vykonávala zprvu Státní bezpečnost, od ledna 1958 pak HSTD. Osobám, uvedeným na tajném seznamu, se zásilky kontrolovaly pravidelně, ostatním namátkově.

Nakladatelství

Únorový převrat zahájil poslední, necelý rok trvající etapu existence soukromých nakladatelství, která působila vedle již zcela dominujících kolektivních firem. Utužení komunistického režimu v následujících měsících pak znamenalo zestátnění, združstevňování i masovou likvidaci nakladatelských podniků, jejichž počet pronikavě klesl. Činnost kolektivních nakladatelství se ocitla pod ostrou kontrolou, vykonávanou nejen prostřednictvím politicky spolehlivých vedoucích pracovníků a různými formami cenzury, nýbrž také ekonomickými nástroji a z centra oktrojovanou tematickou specializací edičních plánů. Tento těžkopádný systém, jehož přežití zajišťovala jednotná síť knihkupectví a povinné odběry knihoven, neumožňoval pružně reagovat na aktuální potřeby české literatury, kultury a vědy, tím méně pak rychle zprostředkovávat soudobé zahraniční podněty, pokud jejich prezentaci státní orgány vůbec připustily. Přesto vydržel plných čtyřicet let a jeho zánik nastal až po listopadu 1989.

■ Poúnorová reorganizace nakladatelské struktury a její další proměny

Ustavení *Odborného svazu knihkupců, nakladatelů a obchodníků s uměleckými předměty*, jehož přípravný výbor převzal 26. února 1948 agendu bývalého Svazu českých knihkupců a nakladatelů i Hospodářské skupiny maloobchodu, bylo v oboru nakladatelského podnikání mezníkem. Existence soukromých nakladatelství i knihkupců šla od této chvíle neodvratně ke svému konci.

Krátce po únorovém převratu se politický a ideologický tlak soustředil především na soukromé knihkupce, vůči nimž nová moc oživila dřívější komunistická obvinění, že bojkotují marxistickou a sovětskou literaturu, místo které dávají přednost „buržoaznímu braku“. Soukromá nakladatelství naproti tomu pokračovala v činnosti jakoby stranou komunistické pozornosti. Pouze do některých velkých firem a podniků, jejichž majitelé se podle představitelů přípravného výboru Odborného svazu knihkupců, nakladatelů a obchodníků s uměleckými předměty prohřešili proti zájmům republiky (např. Leopold Mazáč, Gustav Voleský), byla dosazena národní správa. Pravidla povolovacího řízení se formálně nezměnila, postupně se však rozšiřoval okruh nepovolovaných autorů (první emigranti, představitelé „úpadkového“ umění, „protisovětské“

Obálka k referátu Pavla Reimana
pronesenému na konferenci nakladatelských
pracovníků, 1950

spisovatelé). Ministerstvo informací všemožně preferovalo nakladatelství celostátních korporací, jimž poskytovalo zvýšené přiděly papíru i zajímavé ediční projekty (Národní knihovna). Ekonomickou základnu dožívající samosprávné odborné organizace podlomilo včlenění Záložny českých knihkupců a nakladatelů do Živnostenské banky.

Už na podzim 1948 připravilo ministerstvo informací personální podmínky k rychlému a účinnému ovládnutí oboru, když Václav Kopecký dosadil do soukromých nakladatelství zmocněnce pověřené kontrolou veškeré činnosti. Svě opatření, deklarované jako prozatímní, formálně opřel o dekret prezidenta republiky ze dne 26. října 1945 a odkázal i na připravovaný zákon o nakladatelském podnikání a nutnost „kontroly vánočního trhu“.

Zpřísněné povolovací řízení i uměle udržovaný nedostatek papíru zároveň účinně brzdily výrobu ideologicky nevhodných knih.

Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací, přijatý Národním shromážděním 24. března 1949, legislativně zabezpečil ustavení zcela nového vydavatelského systému, plně řízeného a kontrolovaného státem. Oficiální motivy jeho přijetí uváděla důvodová zpráva, podle níž se sice publikační odbor ministerstva informací ve spolupráci se Státní publikační komisí snažil zamezit „nejhorším výstřelkům nakladatelské anarchie“, nemohl ale zabránit „škodlivé produkci neperiodických publikací“ a potírat „konkurenční boj plynoucí z liberalistického nazírání na podstatu nakladatelského podnikání, ve kterém byl stále spatřován především účel obchodní a výdělečný“. Nový zákon proto nejen zamezil jednotlivcům vydávání neperiodických publikací (možnost rozšiřování knih jim zatím ponechal), ale stanovením plánovací a schvalovací povinnosti předjal budoucí direktivní určování tematiky i systém kontroly knižní produkce. Okruh institucí, jež ze zákona připadaly v úvahu pro udělení vydavatelského oprávnění, byl sice poměrně široký (státní orgány, národní a komunální podniky, politické strany, jednotné masové organizace, družstva a spolky), konkrétní povolení ke zřízení vydavatelského podniku však ministerstvo informací udělilo jen 36 subjektům.

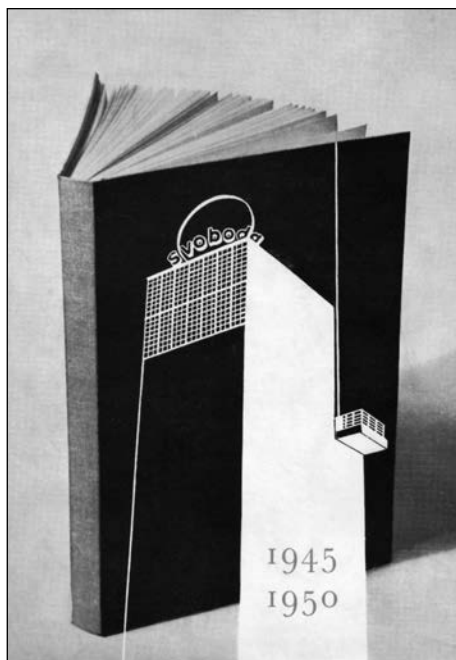
Schválení zákona provázela ostrá tisková kampaň proti soukromým nakladatelstvím, které si podle spisovatelky Marie Majerové „z Písní otroka stavěly domy a které bohatly z popularity chudé autorky Boženy Němcové stovkami nových vydání Babičky, za které nebylo třeba platit autorské honoráře“ (První rok socialistické cesty naší knihy, 1950). Během jediného roku bylo zlikvidováno 371 soukromých nakladatelských podniků a zrušeno 120 neprovozovaných koncesí. Současně ministerstvo informací podchytilo všechny rozpracované a smluvně zajištěné tituly rušených firem a stáhlo všechny jejich knižní zásoby, papír i nakladatelské archivy.

Pro novou organizaci nakladatelské činnosti byl v prvním období charakteristický prudký pokles počtu vydávaných knižních titulů

při současném růstu nákladů zejména politicky preferovaných titulů ideologické literatury a beletrie. Zatímco v roce 1949 vyšla méně než polovina titulů v porovnání se situací roku 1937, průměrný náklad stoupl více než čtyřikrát. Extrémní výše nákladů (stovek tisíc výtisků dosahovaly nejen knihy J. V. Stalina, V. I. Lenina a Klementa Gottwalda, nýbrž také Fučíkova Reportáž psaná na oprátce a Vstanou noví bojovníci Antonína Zápotockého) se sice postupně snižovaly, nicméně v případě beletrie dosahovaly v porovnání s meziválečným stavem pěti- až desetinásobku.

Struktura nové nakladatelské sítě, připravovaná orgány KSČ již před vydáním zákona, vycházela ze záměru oborové specializace edičního profilu jednotlivých nakladatelství. I v této oblasti se tak projevilo dogma centrálního plánování, dováděné leckdy do absurdní roviny. Pilířem beletristické produkce se staly dva nové podniky: nakladatelství *Československý spisovatel*, spravované Svazem československých spisovatelů a určené pro vydávání původní i přeložené beletrie a prací literárněvědných, a *Státní nakladatelství dětské knihy* s monopolem na dětskou literaturu.

Právo vydávat – vedle politické a odborné produkce – také beletrii (s vágním vymezením „podle svého zaměření“) obdržela též nakladatelství politických stran Národní fronty (komunistická *Svoboda*, *Melantrich* Československé

Návrh obálky Oldřicha Hlavsy k almanachu vydavatelství Svoboda k 5. výročí vydání první publikace, 1950

strany socialistické a *Vyšehrad* Československé strany lidové), ústředních organizací Národní fronty, tedy Revolučního odborového hnutí (*Práce*), Československého svazu mládeže (*Mladá fronta*), Jednotného svazu zemědělských družstev (*Brázda*), Svazu československo-sovětského přátelství (*Svět sovětů*), Svazu bojovníků za svobodu (*Mír*), ministerstva národní obrany (*Naše vojsko*) a Slovanského výboru (*Slovanské nakladatelství*). Svá nakladatelství si zprvu udržely též ideově umělecké organizace jako Svaz československých hudebních skladatelů (*Hudební matice*) a Svaz československých výtvarných umělců (*Tvar*). Obě konkurovala ve svých oblastech a k nevoli ministerstva informací *Orbisu*, pověřenému i vydáváním propagační literatury, pohlednic a reprezentační beletristické edice *Národní knihovna*. Pro literaturu teatrologickou, včetně edic divadelních her, bylo zřízeno nakladatelství *Umění lidu*, transformované roku 1951 v nakladatelství *Osvěta*, spadající pod ministerstvo informací.

Obavy z autonomie *Družstevní práce*, disponující stotisícovou členskou základnou a předválečnou tradicí, vyřešilo ministerstvo informací jejím sloučením s Mírem a v podstatě likvidačním omezením jejího edičního programu na tematiku boje za mír a proti fašismu. Společenskovědní literatura včetně politické (s výjimkou klasiků marxismu-leninismu, na něž měla výhradní právo Svoboda) byla svěřena brněnské *Rovnosti*, jedinému mimopražskému ústřednímu nakladatelství. Kromě tradičního *Státního nakladatelství* s monopolem na učebnice, příručky a učební pomůcky zůstalo zachováno i *Dědictví Komenského*, které se zaměřovalo na literaturu pedagogickou.

Nakladatelství jednotlivých církví (římskokatolická *Charita*, evangelický *Kalich*, *Blahoslav* církve československé a pravoslavné *Nakladatelství Exarchátu moskevské patriarchie v Československu*) doplňovalo nakladatelství Svazu bezvěrců *Život a práce*.

Strukturu uzavíralo několik oborových podniků (*Přírodovědecké vydavatelství*, *Vědecko-technické* a *Zdravotnické nakladatelství*) a nakladatelství několika dalších korporací (Československé obce sokolské, Ústřední rady družstev a Ústředního svazu československého průmyslu). Krajská nakladatelství, povolovaná ministerstvem informací se zřejmou nechutí, působila zprvu jen v několika krajích a v centralizovaném systému, který jim nezaručoval nárok na přiděl papíru, jen obtížně obhajovala svou existenci.

Vydání knižního titulu přestalo být v nových podmínkách rutinní redakční a výrobní záležitostí a měnilo se v složitý byrokratický proces. Bylo tomu tak i proto, že nakladatelství budovala na pokyn ministerstva informací rozsáhlý profesionální i administrativní aparát, který nahradil síť převážně externích redakčních spolupracovníků soukromých firem. Každé nakladatelství předkládalo jednotlivé tituly, zaštitěné stanovisky vedoucích pracovníků i redaktorů, ke schválení publikačnímu oddělení ministerstva informací, které rozhodovalo na základě posudku své ediční rady, respektive její komise.

Milí čtenáři, nelíbí-li se vám něco na této knížce a sdělíte-li nám to, budeme vám vděční; ještě milejší nám bude, když se vám knížka zalíbí a když to řeknete nám i jiným.

Pište na adresu: Redakce nakladatelství Mladá fronta, Spálená ul. 53, Praha II.

Výzva zapojující čtenáře do vydavatelského procesu umístěná v tiráži, 1954

Základem vydavatelského programu se vzhledem ke komplikované byrokratické proceduře i systému řízení národního hospodářství postupně stávaly předem schvalované roční ediční plány. Obecně se jejich náplň řídila tematickou specializací (gescí) příslušného nakladatelství. Té odpovídala hierarchicky uspořádaná číselná řada tematických skupin, seřazených podle politicko-ideologických preferencí. Důraz se kladl na národní a světovou klasiku, následovala současná původní tvorba, práce autorů 20. století, ruská a sovětská literatura, tituly z tzv. lidovědemokratických států i rozvojových zemí a konečně sociálněkritická západní literatura, čímž se mínila díla prokomunistických spisovatelů. Nakladatelství byla financována přímo nebo zprostředkovaně ze státního rozpočtu, takže přestala být závislá na zisku z prodeje vydaných knih.

Soukromí knihkupci byli postupně včleňováni do družstva pro ústřední distribuci *Knihy lidu*, vzniklého roku 1949 z původního Obchodního družstva knihkupců. Přeměnou družstva na *národní podnik Knihy* byla knihkupecká síť počátkem roku 1951 zestátněna. Kromě toho dosud fungovala samostatná síť prodejen Svobody, zřizovaná před únorem 1948, i firemní prodejny dalších nakladatelství.

První poúnorová ucelená struktura českých nakladatelství a knižního obchodu, dobudovaná za permanentních dílčích reorganizací v průběhu roku 1951, měla jen krátké trvání. Dne 23. prosince 1952 přijala vláda usnesení o nové organizaci vydávání a rozšiřování neperiodických publikací, jímž celý obor převáděla do resortu ministerstva kultury a jeho řízením pověřila *Hlavní správu vydavatelství, tiskáren a knižního obchodu*. Personálně se na záležitosti mnoho nezměnilo, neboť v čele ministerstva kultury, působícího od roku 1953, stanul Václav Kopecký, jehož v roce 1955 vystřídal Ladislav Štoll.

V českých zemích se nakladatelství od roku 1953 dělila na podniky podřízené ministerstvu kultury (Státní nakladatelství politické literatury, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Státní nakladatelství technické literatury, Státní zemědělské nakladatelství, Orbis, Svět sovětů, Státní tělovýchovné nakladatelství) a na firmy hospodářsky náležející do jiných resortů státní správy (Státní pedagogické nakladatelství, Státní nakladatelství dětské knihy, Naše vojsko, Doprvní nakladatelství, Ústřední církevní nakladatelství,

Státní zeměměřičský a kartografický ústav) a podniky stran Národní fronty, masových organizací a centrálních vědeckých institucí (Rudé právo, Lidová demokracie, Svobodné slovo, Práce, Mladá fronta, Československý spisovatel, Nakladatelství ČSAV, Československo-sovětský institut).

Podle jednotného plánu řídilo ministerstvo kultury i činnost nakladatelství, která nepatřila pod jeho přímou správu. Plán obsahoval kromě edičního programu i výši nákladu jednotlivých publikací, a tudíž předurčoval přiděl papíru. Celá distribuční síť se stala součástí národního podniku Kniha, jehož povinností bylo převzít od nakladatelů veškerou produkci k prodeji.

Nová reorganizace zlikvidovala poslední rezidua české nakladatelské tradice (např. Družstevní práci a čtenářské kluby, přežívající v nakladatelstvích Československý spisovatel, Práce a Svoboda) a podle sovětského modelu vytvořila zcela novou centralizovanou strukturu, prohlubující oktrojovanou oborovou specializaci.

Odpovědnost za vydání knihy se nyní přenášela z nadřízeného povolovacího orgánu na ředitele, šéfredaktory a redakční rady nakladatelství. Dosavadní přímou kontrolu každé jednotlivé publikace státním aparátem postupně převzala Hlavní správa tiskového dohledu, která od dubna 1953 působila jako oficiální, i když veřejnosti utajovaná cenzurní instituce.

Důsledné uplatnění tematické gesce zúžilo spektrum beletristických nakladatelství, z nichž byla načas vyčleněna i nakladatelství politických stran, jejichž program se na určitou dobu omezil na vydávání politických materiálů; podobně ztratilo výraznou beletristickou tradici nakladatelství Práce. Množství rozpracovaných edičních projektů a beletristických edic zaniklo, další byly přesunuty do jiných podniků a jejich realizace se neúměrně prodlužovala. Reorganizační zásahy tak, kromě dalších příčin, zdržely též dokončení čtenářského souboru díla Aloise Jiráska Odkaz národu, jehož poslední svazek vyšel až v roce 1958, tedy se sedmiletým skluzem proti původnímu plánu. Ze stejných důvodů zůstalo torzem i dílo Zdeňka Nejedlého, na jehož vydávání se v letech 1946–56 podílela nakladatelství Svoboda, Melantrich, Orbis, Nakladatelství ČSAV a Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.

Při další reorganizaci státní správy byla v roce 1956 nakladatelství spolu s knižním obchodem převedena do kompetence sloučeného ministerstva školství a kultury, které řídil František Kahuda, a odtržena od polygrafie, začleněné do resortu ministerstva spotřebního průmyslu v čele s Boženou Macháčovou-Dostálovou. Tento krok vedl v prostředí direktivního řízení k zhoršení pozic nakladatelství vůči tiskárnám, což ještě více prodloužilo výrobní lhůty knižních publikací.

Technokratický koncept přesně vymezených tematických gescí však postupně poznamenávaly přirozené snahy jednotlivých nakladatelství i pokusy různých organizací a řídicích složek o překračování stanovených mezí. Od roku 1955 vznikala další nakladatelství, což vedlo k narušování hranic oborových

specializací. Těžkopádnost a neoperativnost celého systému i jeho otevřenost vůči zásahům politické moci do značné míry paralyzovaly i některé zdánlivé či skutečné výhody, plynoucí zejména z bezproblémového finančního zajištění provozu a obsazení redakcí profesionálně zdatnými pracovníky. Velkorysé projekty, které měly zpřístupnit národní kulturní dědictví širší veřejnosti, byly často znehodnocovány nepředvídatelnými malichernými i svévolnými zásahy nadřízených politických orgánů a cenzury. Práce odborně vyspělých editorů, vysoce kvalifikovaných jednotlivců i celých vědeckých týmů tak utrpěla mnohé škody. V souladu s představami raných padesátých let přerůstala nejednou účast odborných redaktorů téměř ve spoluautorství vydávaných textů, přizpůsobovaných dobovým estetickým a ideologickým normám.

Procedura plánování s kombinací prvků ideologických (schvalování edičních plánů) a ekonomicko-technických (příděly papíru a kapacity tiskáren, které musely dávat přednost aktuálním politickým objednávkám) běžně prodlužovala proces vydání knihy na několik let. Nakladatelství tak nebyla schopna reflektovat procesy literární tvorby a přispívala k deformaci literárního života obsažené již v samém politicko-administrativním systému.

■ Vydavatelská činnost

Kmenové nakladatelství české beletrie a literární vědy ČESKOSLOVENSKÝ SPISOVATEL vzniklo na základě iniciativy Václava Řezáče sloučením firem Fr. Borový, F. Topič, Nakladatelské družstvo Máje a Evropský literární klub (ELK) v roce 1949 a během Řezáčova ředitelství se konstituovalo jako účelové zařízení Svazu československých spisovatelů. Funkci šéfredaktora zastával v letech 1949–52 František Kautman, po něm Ladislav Fikar, který po Řezáčově smrti v roce 1956 přejal ředitelský úřad. Právě Fikarovou zásluhou se v nakladatelství podařilo soustředit výrazné redakční spolupracovníky, mimo jiných Adolfa Branalda, Jaroslava Janů, Vítězslava Kocourka, A. M. Píšu a Františka Pilaře.

V prvním období činnosti se nakladatelství pokusilo v návaznosti na ELK vybudovat ambiciózní čtenářský klub, který slučoval Knihovnu Lidových novin s edicí Život, vydávanou Evropským literárním klubem, v *Knihovnu čtenářské obce Československého spisovatele*. Ke čtenářskému klubu, působícímu do roku 1952, náležel též věstník Literární noviny. V Knihovně čtenářské obce vycházela převážně původní prozaická tvorba (K. J. Beneš, Pavel Bojar, Adolf Branald, Jan Drda, M. V. Kratochvíl, František Kubka, Jiří Marek, Jan Otčenášek, Václav Řezáč, A. M. Tilschová), doplňovaná překlady vybíranými podle ideologického klíče. Do roku 1952 pokračovala rovněž z Evropského literárního klubu převzatá řada *Národní klenotnice*, soustředěná na starší a obrozenou bohemikální tvorbu, a víceméně překladová edice *Svět*.

Kontinuitu se starší nakladatelskou tradicí firmy Fr. Borový posléze připomínaly jen dvě kmenové edice – České básně a Žatva. Jednotlivé svazky řady *České básně* však vykazovaly značně rozkolísanou úroveň, neboť nakladatelství brala v úvahu i funkce spisovatelů ve Svazu československých spisovatelů; ostatně výčet jmen publikujících autorů je sám o sobě výmluvný: Marie Pujmanová, Vladimír Holan, Vilém Závada, Ivan Skála, Jaroslav Seifert, Vlastimil Školaudy, Jan Skácel, Pavel Bojar, Jan Noha, Miroslav Florian aj. Prozaická *Žatva* přinášela reedice i nová díla, včetně klíčových próz daného období (Václav Řezáč: *Bitva*, Karel Ptáčník: *Ročník jedenadvacet*, Jan Otčenášek: *Občan Brych*, Josef Škvorecký: *Zbabělci*). Zato edice *Nová směna* (v řadě poezie kupř. Jiří Havel, Jiří Otaš, Marie Kratochvílová, v próze Jiří Binek) nenaplnila předpoklad masového přílivu dělnických autorů a skončila již v roce svého vzniku (1951).

Velkoryse koncipovaná Knihovna klasiků, která měla v souborech i výběrech založených na kritickém vydání textů přiblížit veřejnosti české i světové literární dědictví, byla roku 1953 přidělena nově založenému Státnímu nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, a tak z české literatury 19. století vydal Československý spisovatel jen dílo K. H. Máchy a výběry z díla J. Š. Baara a Ignáta Herrmanna. Naproti tomu upevnil své dominantní pozice v publikování českých autorů 20. století, k čemuž postavil základy převzetím spisů Josefa Hory a Viktora Dyka z nakladatelství Fr. Borový. Od roku 1950 začalo nakladatelství postupně s vydáváním spisů (resp. později

Obálka propagačního katalogu nakladatelství Československý spisovatel

výborů) Vítězslava Nezvala, Konstantina Biebla, Jaroslava Seiferta, Vladislava Vančury, Jiřího Mahena, Karla Nového, Jarmily Glazarové, bratří Čapků, Karla Poláčka, Karla Tomana a mnoha dalších, včetně divadelních her Jiřího Voskovce a Jana Wericha. Z nakladatelství Svoboda přešlo spisy Ivana Olbrachta, Petra Jilemnického a S. K. Neumanna, z Melantrichu pak pokus o kritické vydání díla F. X. Šaldy. Časté eliminace ideologicky problematických textů (zejména nebeletristických), zdůvodňované čtenářským charakterem souborů, i redakční, cenzurní a autocenzurní zásahy do textů deformovaly v těchto souborech celkový obraz tvorby většiny autorů. Podnětněji vyhlížela edice *Odkaz* (1953–63), zaměřená na výběry z básnické tvorby českých autorů 19. a 20. století, reflektující subjektivní pohled současných tvůrců, kteří se na uspořádání publikací podíleli (Ladislav Fikar, Jan Grossman, Milan Kundera, Jaroslav Seifert ad.).

Mezi nebeletristickými řadami zprvu dominovala ideologicky koncipovaná a se zřetelem k Nejedlého chápání kultury vydávaná *Knihovnička Varu*, která v letech 1950–57 obsáhla brožurky Zdeňka Nejedlého, Marie Majerové, Jiřího Taura, Václava Pekárka, Evy Strohsové, Vladimíra Dostála i dalších autorů, vyjadřujících se k otázkám literatury, kultury i historie. Obsáhlé výběry z literárněkritické tvorby českých i zahraničních myslitelů přinášela *Kritická knihovna*. Edici *Postavy a dílo*, zahrnující monografie o českých autorech, doplňovala edice *Českoslovenští spisovatelé ve fotografii*. Z gesce nakladatelství se vymykaly řady *Sovětské básníci* a později úspěšná *Edice ilustrovaných novel* s původní i přeloženou, převážně klasickou tvorbou.

Stěžejní a fakticky normotvornou úlohu nakladatelství Československý spisovatel ve vydávání současné české produkce potvrzovalo též udílení státních cen, které v oblasti literatury získávala většinou právě díla z jeho produkce.

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ KRÁSNÉ LITERATURY, HUDBY A UMĚNÍ (SNKLHU), založené v roce 1953, dokázalo takticky využít politicky motivovaný program zpřístupňování světového dědictví k vytvoření promyšlené vydavatelské koncepce české a světové klasické literatury. Ředitelem nakladatelství byl Josef Kalaš a šéfredaktorem Jan Řezáč, nejvýraznější nakladatelská osobnost socialistické etapy, které se podařilo vytvořit v nakladatelství vysoce kvalifikovaný redakční kolektiv (J. F. Franěk, Dita Steinová, Zdeněk Štolba, Rudolf Vápeník aj.).

V *Knihovně klasiků*, převzatých z nakladatelství Československý spisovatel, pokračovalo vydávání spisů Boženy Němcové, Jana Nerudy a J. K. Tyla, publikováno bylo dílo Jiřího Wolkra. Nakladatelství přešlo též edici *Národní knihovna*, jejíž původní koncepce byla ještě v Orbisu podrobena ideologické kritice. Teoretické práce o překladech i nejvýznačnější komentované české překlady 19. a 20. století přinesla řada *Český překlad*. Kromě vybraných spisů dalších českých klasiků realizovalo nakladatelství sebrané spisy Jakuba Arbesa a Jaroslava Vrchlického převzaté z Melantrichu. Ze Svobody SNKLHU přijalo, kromě levné a záhy velmi oblíbené edice *Světová četba*, na autorčino přání

VÁŽENÁ PANÍ,
VÁŽENÝ PANE,

prosíme, abyste vlídně přijal brožuru „Několik pohledů na vydávání klasické literatury“, kterou připravili pracovníci SNKLHU jako skrovný příspěvek k chystané konferenci o vydávání klasické literatury. Věříme, že vzbudí Váš zájem, že si najdete chvíli, v níž nám vyplíšete všechny své připomínky k naší práci. Děkujeme Vám upřímně

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ
KRÁSNÉ LITERATURY, HUDBY A UMĚNÍ, N. P.
PRAHA 2, NÁRODNÍ TŘ. 36

F · 28982 — PMT 05 · 3201 · 55

Kartička vkládaná
do programového
sborníku SNKLHU,
1955

také spisy Marie Majerové, z Československého spisovatele pak dílo Jaroslava Haška. Stále promyšlenější kulturní profil zvýrazňovaly práce z oblasti dějin umění. Přelom v informování o soudobých světových uměleckých proudech znamenal založení revue Světová literatura roku 1956.

Nakladatelství MLADÁ FRONTA tvořilo součást stejnojmenného vydavatelství Československého svazu mládeže. Jeho šéfredaktorem byl v letech 1949–56 novinář Jaroslav Bouček, specialista na zahraniční politiku, po něm tuto funkci převzal literární kritik Jiří Hájek. Také Mladá fronta zpřístupňovala v rámci dobových trendů klasickou literaturu (řady *Květnice*, *Národní klasikové*, *Prameny*), čtenářskou pozornost si však získaly objeveně redigované *Květy české poezie*. Původní současnou literaturu, včetně překladů ze slovenštiny, soustřeďovala od roku 1949 nově koncipovaná kmenová edice *Boje*. Ve směsi žánrů (verše, prózy, reportáže, sborníky, dokumenty) do ní přispěli Jan Štern, Vojtěch Cach, Jiří Havel, Alena Bernášková, J. S. Kupka, Lenka Hašková, František Nechvátal, Zdeněk Pluhař, Josef Nesvadba a mnozí jiní.

Původní humoristickou edici *Úsměvy* redigoval od roku 1954 Václav Lacina, který do ní zařadil (kromě reedic a výborů) kupříkladu verše a prózy Achille Gregora, Radovana Krátkého, Michala Sedloně, J. R. Picka a Marie Kubátové. Původní tvorba se postupně prosazovala také v edici četby pro dospívající mládež *Vpřed*. Zprvu ji zaplňovala především přeložená díla sovětská, ostatně stejně jako řadu vzorových biografii *Životy* (1949–56). Teprve dva almanachy příspěvků mladých autorů, zveřejněné pod názvem *Rozlet* (1954 a 1955), otevřely prostor samostatné edici současné poezie *Setba* (v letech 1955–56 v ní publikovali K. M. Walló, Pavel Kohout, Ilona Borská, Miroslav Červenka i další) a od roku 1957 i edici *Cesty* (redigovali ji Ivan Skála a Jiří Šotola), zamýšlené jako protiváha beztvarých *Českých básní*, vydávaných Československým

spisovatelem. Bylo příznačné, že tato řada, stejně jako další edice založené v období uvolnění politických poměrů (roku 1957 paperbacková *Kapka*, v roce 1958 *Květy poezie* a detektivní *Smaragd*), se v čtenářském povědomí výrazněji prosadily až v následující etapě.

Nakladatelství politických stran ztratila reorganizací provedenou v roce 1953 právo vydávat beletrii, ale toto omezení pozvolna překonávala. STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ POLITICKÉ LITERATURY bylo nejprve ideově řízeno Ústředním výborem KSČ, ekonomicky ale ministerstvem kultury. Počátkem roku 1955 se však vrátilo Komunistické straně Československa a pod názvem NAKLADATELSTVÍ POLITICKÉ LITERATURY (NPL) obnovilo vydávání tzv. politické beletrie. K edicím krásné literatury, jež roku 1953 zanikly nebo přešly do jiných nakladatelství, se už nevracelo, nicméně pokračovalo ve vydávání spisů Julia Fučíka a E. E. Kische.

Se ztrátou beletristické produkce se obtížněji vyrovnávala dvě stranická nakladatelství, která dočasně ztratila svá tradiční jména. MELANTRICH, spravovaný Československou stranou socialistickou, pokračoval v beletristickém programu do roku 1953. Další, převážně překladovou produkcí a reedicemi, které vydával už pod pozměněným názvem SVOBODNÉ SLOVO – MELANTRICH, do nakladatelského dění výrazněji nezasáhl. Také lidovecký VYŠEHRAD ukončil ve stejném roce vydávání beletristických titulů, soustředěných především do dvou edičních řad spoléhajících na českou i zahraniční klasiku. *Živý odkaz domova* redigoval v letech 1950–53 Václav Šnajdr a *Živý odkaz světa*, vycházející ve stejném časovém rozpětí, vedl zpočátku Aloys Skoumal. V podstatně omezeném programu pak podnik pokračoval pod názvem LIDOVÁ DEMOKRACIE.

Nakladatelství NAŠE VOJSKO, orientované na literaturu s vojenskou a válečnou tematikou, věnovalo původní poezii a próze edici *Za vlast!* (publikovali zde např. Jan Mareš, Nina Bonhardová, Radovan Šimáčka i jiní). Původní česká tvorba se sporadicky objevovala též v *Knižnici vojenských příběhů* vedle převažujících sovětských válečných a špionážních próz. Tato produkce plně odpovídala hlavnímu poslání nakladatelství, jímž bylo formovat prostřednictvím četby politické vědomí vojáků základní služby i důstojnického sboru v duchu nekompromisní komunistické ideologie, zahrnující nejen oddanost straně a přátelství se Sovětským svazem, ale také ostražitost, bdělost a nesmiřitelnost vůči protivníkům socialistického zřízení. Pro účely propagace sovětské skutečnosti bylo založeno vydavatelství SVĚT SOVĚTŮ, v němž počátkem padesátých let vycházela i specializovaná knižnice *SSSR našima očima*.

V souladu se svým posláním se nakladatelství PRÁCE orientovalo v beletristické produkci na lidovýchovnou četbu, což dokládala klubová knižnice členů ROH *Romány doby* (ROD). Ta se však (byť v redakci nakladatelství pracovali či její činnost ovlivňovali Václav Běhounek, František Hampel, Jaroslav Seifert a Václav Lacina) záhy změnila i s klubovým časopisem Dar v propagandistickou platformu zejména sovětské tvorby, oslavující pracovní hrdinství a praný-

řující „buržoazní přežitky“. Edice *Klín* přinášela kromě původní tvorby (Karel Šiktanc, František Branislav) nově i básnické překlady (včetně prací Paula Eluarda a Stěpana Ščipačova) a pod redakcí A. M. Píši se stala jakýmsi pokračováním zaniklé melantrišské edice *Poezie*. V převážně překladové prozaické řadě *Příliv* publikovali z českých autorů socialisticky výrazně profilovaná díla Vašek Káňa a Antonín Zápotocký. V nakladatelství Jednotného svazu českých zemědělců **BRÁZDA** redigoval nevýraznou beletristickou edici *Úroda*, vycházející v letech 1950–52, A. J. Šťastný.

Krajská nakladatelství se rodila převážně bez patřičného zázemí i ekonomického zajištění při krajských domech osvěty a po příležitostné činnosti brzy zanikala. Výjimku představovalo **KRAJSKÉ NAKLADATELSTVÍ HAVLÍČKŮV BROD** (v tehdejším Jihlavském kraji), které převzalo prosperující soukromé nakladatelství Jiřího Chvojky. Během roku 1949 se mu podařilo vydat povolenou část rozpracovaných Chvojkových titulů a pod vedením Josefa Čábely se soustředilo na kvalitní regionalistický program v edici *Vysočina* (Antonín Sova, Václav Kosmák, Petr Kříčka, Miloslav Bureš) a na lidovou četbu (Vybrané spisy Josefa Jahody).